הקדמה

סעיף 1 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב-1962 קובע ש"כל אדם כשר לזכויות ולחובות מגמר לידתו ועד מותו." הוראה פשוטה זו, שלכאורה הנה מובנת מאליה, מעוררת שלל קושיות: מה דינן של ההתחייבויות שהיו מוטלות על אדם ביום מותו? מה דין הזכויות שהיו לו כלפי אחרים? האם אלה עוברות ליורשיו של המת, או שמא עוברות הן מן העולם עם מות בעליהן?

כיוצא בזה מתעוררת השאלה בנוגע להליכים משפטיים שהמנוח היה צד להם: האם אלה יופסקו? האם יתחשבו ברצונם של בני המשפחה או של היורשים להמשיך בהם?

למותו של אדם נודעות, אפוא, השלכות מרחיקות לכת בכלל ענפי המשפט ולא רק בתחום דיני הירושה. כך, בתחומי המיסוי, דיני העבודה, דיני הביטוח הלאומי, קצבאות ותגמולים, ובשטחי משפט נוספים.

גם בתחום דיני הירושה במובנם הצר אין הדברים פשוטים כלל ועיקר. חוק הירושה, תשכ"ה-1965 נוסח, מלכתחילה, בצורת עקרונות, והותיר לבתי המשפט את מלאכת פרשנותם ויישומם. השופטים התאמצו לעשות כן כמיטב יכולתם, אך עדיין נותרו הוראות רבות בחוק שרב בהן הסתום על הנגלה. זאת ועוד, בעניינים רבים הנוגעים לחוק הירושה השתנתה גישתו של בית המשפט עם השנים, ואינה דומה ההלכה שנפסקה בעבר לזו השלטת כיום. אף המחוקק תרם את חלקו לשינוי הדין.

אכן, המעיין בשמונה המהדורות של ספר זה, כולל מהדורה זו משנת 2026, יבחין בשינויים המפליגים שחלו בתחום דיני הירושה מאז ראתה אור מהדורתו הראשונה של הספר (לפני יותר מחמישה עשורים), גם בהיבט המהותי וגם בהיבט הדיוני עת הוקם בית המשפט לענייני משפחה, בשנת 1995.

היקף ההתדיינויות השיפוטיות בענייני ירושה הנו רב ביותר. ככלל, עניינו של כל אדם שנפטר עשוי להגיע לבית המשפט, אם בבקשה למתן צו ירושה ואם בבקשה למתן צו קיום צוואה. אחוז הערעורים המוגשים לערכאת הערעור בענייני ירושה (בית המשפט המחוזי) הוא גבוה יחסית. דבר זה נובע, בין היתר, מן העובדה כי במקרים רבים מדובר בעיזבונות רחבי היקף ובסכומי כסף נכבדים שגורלם נחתך בהליכים אלה. העובדה שבית המשפט העליון משנה את גישתו בענייני ירושה וכן התקווה להביא לשינויים כאלה תורמות אף הן לריבוי הערעורים. כך גם העובדה כי עדיין נותרו נושאים שטרם הוכרעו, וזאת אף על פי שעברו עלינו קרוב לששה עשורים של פרשנות שיפוטית לחוק הירושה.

בצד הפסיקה בענייני ירושה, רבות הן ההתדיינויות המשפטיות שנפסקה בהן הלכה בנושאים אחרים הנובעים מן המוות: ענייני מיסוי, קצבאות ותגמולים, פיצויי נזיקין, התקשרויות שהמנוח היה צד להן ועוד כהנה וכהנה.

רק מיעוטן של ההכרעות השיפוטיות הניתנות בכל העניינים האלה בבית המשפט העליון – וקל וחומר, בבתי המשפט המחוזיים ובבתי המשפט לענייני משפחה – רואות אור

בפרסום הרשמי של פסקי הדין. לפיכך, מעיניהם של רבים העוסקים בתחום זה חומקות לא רק הלכות חשובות שבכוחן להכריע את גורלן של בקשות לצו ירושה ולצו קיום צוואה אלא גם פסיקה בעניינים אחרים. במהדורה זו נעשה מאמץ לרכז פסיקה הקובעת הלכות חשובות, לרבות פסיקה שלא התפרסמה.

ייחודו של ספר זה, למן המהדורה הראשונה, נעוץ בעובדה שהוא ליקט וריכז את כלל הדינים וההלכות העוסקים בהשפעות המשפטיות הנודעות למותו של אדם, ולא הצטמצם – כמקובל בספרות העוסקת בתחום זה – בענייני ירושה במובנם הצר. מהדורה זו ממשיכה ביתר שאת במגמת ההרחבה האמורה.

הרעיון העומד ביסוד הדברים הוא להעמיד לרשות מי שעיסוקו בכך (ולרשות מי שפקדו אסון) ספר המרכז את כל הדינים הנוגעים לו. נוסף על שיקולי הנוחות של הקורא, הדבר מתחייב מן ההשלכות ההדדיות שיש לדינים אלה. כך, לדוגמה, בהחלטה נבונה של חלוקת העיזבון יובאו בחשבון, בין היתר, השלכות המיסוי של החלוקה, שמקומן מחוץ לתחום דיני הירושה במובנם הצר. יש שדינים אשר אין עניינם במוות משליכים אף הם על ענייני ירושה ועיזבון. למשל, לדינים ולהלכות העוסקים בבעלות על הרכוש המשפחתי ובחלוקתו עם פקיעת הנישואין נודעת חשיבות רבה לעניין חלוקת העיזבון על ידי היורשים או מנהל העיזבון. אפשר שחלקים ברכוש הרשומים על שם המוריש והיו בחזקתו יוצאו מכלל נכסי העיזבון ויועברו לבן זוגו, וזאת שלא על דרך ההורשה ובלי שלאופן חלוקת העיזבון תהא נפקות לגביהם.

השלכותיו המשפטיות של המוות מעסיקות את מי שעניינם המקצועי בכך – עורכי דין, רואי חשבון, יועצי מס, עובדים סוציאליים, וכמו כן מנהלי עיזבון (שאינם חייבים להיות דווקא בעלי השכלה מקצועית) – אך גם את האדם מן היישוב שפקדו אסון. אדם כזה נחשף לעתים לחלק מנושאי הספר (כגון נתיחת מתים, תרומת איברים, קבורה והצבת מצבה) בשעותיו הקשות ביותר. הנושאים הנדונים בספר מעסיקים אף אדם המבקש להסדיר את מעבר רכושו ליורשיו בדרך שהוא מעדיף, ורצונו לעשות כן באופן מחייב מבחינה משפטית ובדרך יעילה ככל האפשר. זאת, מתוך הסבת תועלת מרבית ליורשיו, אם מהיבטי המיסוי ואם מהיבטים אחרים. כיוצא בזה יבקש האיש להבטיח את עתידם של היקרים לו באמצעות קצבאות ומענקים עקב פטירה. לכל אלה מיועד הספר.

בעת כתיבתו של הספר נעשה מאמץ לפשט את הדברים ולעשותם ברורים לכל אדם, וזאת מבלי לפגוע בתועלת שיש בו למגוון אנשי המקצוע. למותר לציין כי אין בדברים המובאים בספר כדי לייתר היזקקות ליודעי דת ודין בעת הצורך.

עוד נעשה מאמץ לשמור על מתכונתו היסודית של הספר במהדורותיו הקודמות ועל ייחודו, וזאת לאור ההדים החיוביים שהתקבלו מקהל המשתמשים בו. במקביל, הוחלט לערוך מחדש את הדברים. הדבר נעשה מתוך הקפדה על עדכונם המרבי. חלקים נרחבים בספר אף נכתבו מחדש בעקבות התפתחויות ושינויים שחלו בחקיקה ובפסיקה. הספר מעודכן ל־31.3.2026.